
Pénzügyi eszközárfoiyamatok modelljeinek identifikációja és implementációja

---

Szakedolgozat

Gyűrűs Boldizsár István

Matematikus BSc
Matematikus szakirány

Témavezető

Dr. Márkus László

ELTE Matematikai Intézet
Valószínűségelméleti és Statisztika Tanszék

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Budapest, 2023

Tartalomjegyzék

1	A Heston-modell	2
1.1	Szükséges alapfogalmak	2
1.2	A Heston-modell formális bevezetése	3
1.3	Euler-Maruyama-diszkretizáció	3
2	Markov lánc Monte Carlo metódus	5
2.1	Az MCMC-ről általánosságban	5
2.2	Az MCMC módszer alkalmazása a Heston-modellre	6
2.2.1	A teljes utólagos sűrűségfüggvény	6
2.2.2	Az egyes paraméterek utólagos sűrűségfüggvényei	8
2.2.3	Volatilitás becslés a Heston-modellben Metropolis-Hastings módszerrel	10
3	Idősorok generálása	11
3.1	μ , a részvényár sodrása	12
3.2	κ és θ , a volatilitás fő paraméterei	13
3.3	A σ_v és ρ paraméterek	14
4	Paraméterek visszabecslése MCMC módszerrel	15
4.1	Ismert paraméterű idősorok	16
4.2	Skálázás – Δt megválasztása	20
4.3	Valódi idősorok paraméter és volatilitás becslése	20
5	Konklúzió	21

Bevezetés

A XX. század második felétől kezdődően a matematikai modellek egyre fontosabb szerephez jutottak a pénzügyi világban. A valószínűségszámítás rohamos fejlődésével lehetségessé vált a különböző pénzügyi folyamatok, eladások, részvényár változások egyre pontosabb előrejelezhetősége, modellezése. Mostanra a pénzügyi matematika jelentő kutatási területté nőtte ki magát, mely a számítástechnika fejlődésének hatására újabb és újabb eredményeket képes elérni.

Ez egy komplex és szerteágazó szakterület, így a fókusz megtartásának érdekében a továbbiakban mi limitálni fogjuk magunkat ebben a részvényárak modellezésére, specifikusan a Heston-modellre. A Heston-modell egy a részvény volatilitásának és árának modellezésére alkalmas matematikai eszköz, melyet Steven L. Heston amerikai matematikus dolgozott ki a 90-es években. A modell részletes bemutatására az 1. fejezetben kerül sor.

A részvényárak időbeli változásának vizsgálata nehéz feladat a mögöttük megbúvó sztochasztikus folyamatok miatt. Közel sem triviális például, hogy miként lehetne a tech-cégek indexének együtt mozgását matematikai értelemben megfogni. Márpedig az ilyen részvényár idősorok összehasonlítása kiemelt jelentőségű a pénzügyi matematika világában; a Heston-modell – többek között – erre ad lehetőséget. A modell paramétereinek visszabeckelésével lehetőségünk van feltérképezni a részvényárak alakulásának közös okait. Persze a paraméterek visszakeresése sem egyszerű feladat, ebben a munkában mi egy Markov lánc Monte Carlo (*továbbiakban MCMC*) módszeren alapuló metódust fogunk használni, melynek részletes bevezetése a 2. fejezetben található.

A 3. és 4. fejezetekben a Heston-modell paramétereinek gyakorlatban történő visszakeresését mutatjuk be hipotetikus és valós részvényár idősorok felhasználásával.

1 A Heston-modell

A Heston-modell a részvényárak elemzésére használ modellek egyik legegyszerűbbike, ugyanis elhanyagolja az ugrás-szerű változásokat. A valóletben azok a modellek, amelyekbe beépítették ezeket a hirtelen részvényár változásokat (lásd Bates-modell, SVMJ, stb.) pontosabban képesek lekövetni az idősorok mozgását, mindazonáltal a Heston-modell továbbra is használatban maradt egyszerűségének és széleskörű felhasználhatóságának okán. Ebben a fejezetben a Heston-modell alapvető tulajdonságait fogjuk bemutatni.

1.1 Szükséges alapfogalmak

A dolgozat nagymértékben alapoz a sztochasztikus analízis, valamint a pénzügy matematika ismert fogalmaira és bizonyított állításaira, összefüggéseire. Bár a matematika BSc. tananyagának nem részei, ezek bemutatása a dolgozat kereteit szétfeszítené, ezért helyette az érdeklődő olvasó számára hivatkozunk két, jól ismert, összefoglaló műre (Karatzas & Shreve 2011 és Karatzas & Shreve 1998). Ezek után a fogalmakat, állításokat minden további hivatkozás nélkül használjuk. A teljesség igénye nélkül felsorolunk néhányat: filtrált valószínűségi mező, adaptált folyamat, Brown mozgás vagy Wiener folyamat, Wiener folyamat szerinti integrál, annak tulajdonságai, sztochasztikus differenciálegyenlet fogalma, erős megoldásának létezési, és erős egyértelműségi feltételei, a megoldás tulajdonságai, stb.

1.2 A Heston-modell formális bevezetése

Legyen $(\Omega, \mathcal{A}, \mathbb{F}, \mathbb{P})$ filtrált valószínűségi mező, ahol az $\mathbb{F}$ filtrációra teljesülnek a szokásos feltételek. Legyen továbbá adottak $W_1(t)$ és $W_2(t)$ egymástól független, az $\mathbb{F}$ filtrációhoz adaptált Wiener folyamatok. Ekkor a Heston-modellt alkotó két folytonos és adaptált sztochasztikus folyamatot, a részvényárat $S(t)$, és a volatilitást, $v(t)$, az alábbi sztochasztikus differenciálegyenlet rendszer írja le.

Definíció 1. A Heston-modell a részvény árának $(S(t))$ és volatilitásának $(v(t))$ közös változását leíró differenciálegyenlet rendszer:

$$dS(t) = \mu S(t)dt + \sqrt{v(t)}SdW_1(t) \quad (1)$$

$$dv(t) = \kappa(\theta - v(t))dt + \sigma_v\sqrt{v(t)}dW_2(t) \quad (2)$$

$$dW_1(t)dW_2(t) = \rho dt \quad (3)$$

ahol μ a részvényár sodrása; $\kappa \geq 0$ a volatilitás átlagos visszatérési sebessége; $\theta \geq 0$ a sztochasztikus volatilitás hosszútávú átlaga; $\sigma_v \geq 0$ az úgynevezett volatilitás volatilitása; és ρ a korrelációs együttható. A $(\mu, \kappa, \theta, \sigma_v, \rho)$ mind az adott folyamatra jellemző konstansok.

Bár az Itó-féle Lipschitzesség és lineáris növekedés feltétel nem teljesül az egyenletekre, (Karatzas & Shreve 2011., 5.10 Corollary, illetve Heston 1998 alapján) állítható, hogy a sztochasztikus differenciálegyenlet rendszer erős megoldása létezik és erősen egyértelmű a paraméterekre általunk megadott feltételek mellett, továbbá a második egyenlet megoldása nemnegatív.

Noha a Heston-modell folytonos időben írja le egy részvény árának alakulását, a gyakorlatban vizsgált részvényár idősoroknak diszkrét a struktúrája, hiszen a mérési időközök nem infenitezimálisak: vannak olyan részvényár adatbázisok, ahol a napi átlag részvényár van feltüntetve, míg máshol esetleg óránkénti vagy percenkénti adatok álnak rendelkezésre. Ezek egységes kezelése érdekében van szükség a folytonos idejű modellezésre s ugyanakkor a folytonos modell diszkrétizációjára.

1.3 Euler-Maruyama-diszkrétizáció

A Heston-modell diszkrétizációjának többféle megközelítése van, melyek közül itt az Euler-Maruyama-félet fogjuk részletesebben taglalni. Tesszük mindezt annak tudatában, hogy ismertek előttünk az Euler-Maruyama approximáció kedvezőtlen tulajdonságai, különösen a modell második, a volatilitást megadó Cox Ingersoll Ross folyamata esetén (Kloeden & Neuenkirch 2013). Például a folyamat pozitív értékű, de az approximáció pozitív valószínűséggel negatív értékeket is előállít. Ez ugyan korrigálható a tükrözés vagy a teljes csonkolás módszerével, de azok rontják a közelítés egyéb tulajdonságait (Dereich et al. 2011). Ugyancsak ismert probléma, hogy az Euler-Maruyama diszkrét közelítés nagyobb tapasztalati momentumai a felbontás finomításával a végtelenbe tartanak, holott – a megoldás stacionárius eloszlása gamma lévén – az elméleti momentumok mind végesek. Sajnos a valamivel gyorsabban konvergáló Milstein módszer sem orvosolja ezeket a problémákat. Létezik olyan approximáció, (lásd Halidias 2015) amely megőrzi a nemnegativitást és kezeli a momentum problémát is, azonban ennek a szofisztikált eljárásnak az implementációja meghaladta a dolgozat kereteit.

Tegyük fel, hogy adott az alábbi differenciálegyenlet:

$$dS(t) = f(S(t), t)dt + g(S(t), t)dW(t), \quad (4)$$

ahol f és g nem sztochasztikus függvények, $W(t)$ pedig egy Wiener-folyamat. Meggondolható, hogy az egyenlet integrál formában az alábbi alakra hozható:

$$S_{t+\Delta t} = S_t + \int_t^{t+\Delta t} f(S(u), u)du + \int_t^{t+\Delta t} g(S(u), u)dW(u). \quad (5)$$

Az Euler-Maruyama módszer szerint ezután az integrál bal oldali pontjára fókuszálunk, és így kapjuk a

$$S(t + \Delta t) = S(t) + f(S(t), t)\Delta t + g(S(t), t)(W(t + \Delta t) - W(t)) = \\ S(t) + f(S(t), t)\Delta t + g(S(t), t)\sqrt{\Delta t}Z(t) \quad (6)$$

ahol az utolsó lépésben felhasználtuk, hogy $(W(t + \Delta t) - W(t))$ eloszlásban megegyezik $\sqrt{\Delta t}Z(t)$ -vel, ahol $Z(t)$ minden t -re egy standard normális eloszlású valószínűségi változó.

Ezt a módszertant most a Heston-modell (1)-es és (2)-es egyenletére alkalmazzuk. Először a volatilitásra kapjuk, hogy

$$v(t + \Delta t) = v(t) + \kappa(\theta - v(t))\Delta t + \sigma_v\sqrt{v(t)\Delta t}Z_v(t), \quad (7)$$

ahol Z_v egy standard normális eloszlású valószínűségi változó. Mivel az így kapott volatilitás nem feltétlenül nemnegatív, a negativitást a teljes csonkolás módszerével fogjuk elkerülni: $\tilde{v}(t) = \max(0, v(t))$.

Ezután az árfolyam logaritmusára fogjuk felírni az Euler-Maruyama-féle diszkretizációs lépéseket. Az Itó lemma segítségével (1) átírható az:

$$\ln S(t + \Delta t) = \ln S(t) + \int_0^t \left(\mu - \frac{v(u)}{2} \right) du + \int_0^t \sqrt{v(u)}dW_1(u) \quad (8)$$

alakba, majd az $\ln S(t)$ folyamatot diszkretizálva:

$$\ln S(t + \Delta t) = \ln S(t) + \left(\mu - \frac{v(u)}{2} \right) \Delta t + \sqrt{v(u)}Z_S(t) \quad (9)$$

ahol Z_S a megfelelő standard normális eloszlású valószínűségi változó. Mindent összevetve tehát az Euler-Maruyama diszkretizált Heston-modell egyenletei:

$$S(t + \Delta t) = S(t) \cdot \exp \left(\left(\mu - \frac{v(t)}{2} \right) \Delta t + \sqrt{v(t)\Delta t}Z_S(t) \right) \quad (10)$$

$$v(t + \Delta t) = \max \left(0, v(t) + \kappa(\theta - v(t))\Delta t + \sigma_v\sqrt{v(t)\Delta t}Z_v(t) \right) \quad (11)$$

$$\text{corr}(Z_S(t), Z_v(t)) = \rho \quad (12)$$

Ez alapján könnyű látni, hogy hogyan lehet a Heston-moddellel részvényár idősorokat gyártani. Generálunk Z_1 és Z_2 független standard normális eloszlású valószínűségi változókat, majd definiáljuk a $Z_v = Z_1$ és $Z_S = \rho Z_1 + \sqrt{1 - \rho^2}Z_2$ valószínűségi változókat. Ezután adott $(\mu, \kappa, \theta, \sigma_v, \rho)$ paraméterek mellett $S(0)$ -ból és $v(0)$ -ból iteratíven kiszámolható $S(t)$ és $v(t)$ a (10)-es és (11)-es egyenletekből.

2 Markov lánc Monte Carlo metódus

Most, hogy a Heston-modell matematikai formulációja bevezetésre került a következő lépés azon módszerek bemutatása, melyekkel egy Heston-moddellel leírt részvényár idősorból a modellbeli paraméterek visszakereshetőek. Először általánosságban fogjuk bemutatni a Markov lánc Monte Carlo metódus lépéseit, majd konkrétan a Heston-moddellre is kiszámoljuk a szükséges eloszlásokat. A félreértések elkerülése végett több helyen az angol nevezéktant is használni fogjuk az MCMC módszer leírása közben. A továbbiakban legyen Θ a paraméterek halmaza, S a részvényár és v a volatilitás.

2.1 Az MCMC-ről általánosságban

A cél az, hogy megtaláljuk a paraméterek és a volatilitás feltételes eloszlását a részvényár feltétele mellett. Formailag tehát az $F(\Theta, v|S)$ eloszlásfüggvényt keressük, melyet *utólagos* (*posterior*) eloszlásként nevezünk. A gyakorlatban az utólagos eloszlás kiszámolása rendkívül összetett feladat tud lenni, ezért az MCMC metodika keretein belül jellemzően először ezt az eloszlást több egyszerűbb eloszlásra bontjuk (ezeket az *utólagos eloszlást alkotó feltételes eloszlások osztályának* nevezzük majd). Ennek elméleti igazolása a Clifford-Hammersley tételre alapul (részletesen lásd Griffeath 1976), melynek itt a releváns változatát vázoljuk fel.

Tétel 1. *Adott $F(\Theta|v, S)$ és $F(v|\Theta, S)$ feltételes eloszlások egyértelműen meghatározzák az $F(\Theta, v|S)$ együttes eloszlást, feltéve, hogy az $F(\Theta, v|S)$ eloszlásfüggvény, illetve az $f(\Theta|S)$ és $f(v|S)$ sűrűségfüggvények a mintavételezési tér minden pontjában pozitívak.*

Vegyük észre, hogy a tétel kiterjesztéseként az $F(\Theta|v, S)$ eloszlás is felbontható Θ komponensei szerint.

Abban az esetben ha az utólagos eloszlást alkotó feltételes eloszlások osztályának minden eleméből egyszerűen lehet mintavételezni, úgy használhatjuk az úgynevezett *Gibbs-mintavételezést* (lásd Johannes & Polson 2010). Ennek során adott $\Theta^{(0)}$ és $v^{(0)}$ kezdeti értékek mellett, iteratív generálunk $\{v^{(i)}; \Theta^{(i)}\}$ párok azáltal, hogy az $X^{(i)}$ és $\Theta^{(i)}$ valószínűségi változókat rendre az $F(v|\Theta^{(i-1)}, S)$ és az $F(\Theta|v^{(i-1)}, S)$ feltételes eloszlásokból választjuk. Természetesen, ha Θ maga is magasabb dimenziós (mint az majd a Heston-modell esetén is lesz), akkor nem párokat, hanem n -eseket generálunk. Noha a $\{v^{(i)}; \Theta^{(i)}\}_{i=1}^N$ sorozat nem független azonos eloszlású, elemei *Markov láncot* alkotnak, amely az előző tételben felhasznált feltételek mellett konvergálni fog az $F(\Theta, v|S)$ eloszláshoz. Így kellően sok iterációs lépés után olyan lesz, mintha az utólagos eloszlásból mintavételeznénk.

Abban az esetben, ha nem tudjuk alkalmazni a Gibbs-mintavételezést, mert az eloszlások némelyike túlzottan összetett ahhoz, hogy direkt generáljunk belőlük valószínűségi változókat, alternatív módszerekhez kell fordulnunk. Az egyik legelterjedtebb technika a *Metropolis-Hastings véletlen bolyongás* (szintén Johannes & Polson 2010). A módszer a Gibbs-mintavételezéshez hasonlóan iteratíven generálja az újabb elemeket, de azokat csak egy elfogadási arányszám szerint tartja meg. Legyen

$$\pi(\Theta_i) = F(\Theta_i|\Theta_1, \Theta_2, \dots, \Theta_{i-1}, \Theta_{i+1}, \dots, \Theta_n, v, S) \quad (13)$$

és $\Theta_i^{(0)}$ valami kezdeti érték. Generáljuk iteratíven a rákövetkező elemeket a $\Theta_i^{(g+1)} = \Theta_i^{(g)} + \varepsilon_g$ szerint, ahol ε_g valami független, nulla várhatóértékű, szimmetrikus

sűrűségfüggvényű valószínűségi változó. Ekkor ha a $\pi(\Theta_i^{(g+1)})/\pi(\Theta_i^{(g)})$ arányszám könnyen kiszámolható, akkor definiálhatunk egy elfogadási küszöbszámot úgy mint

$$\alpha(\Theta_i^{(g)}, \Theta_i^{(g+1)}) = \min\left(\frac{\pi(\Theta_i^{(g+1)})}{\pi(\Theta_i^{(g)})}; 1\right) \quad (14)$$

Ezek után az algoritmus iterációs lépései a következők: mintavételezünk egy $\tilde{\Theta}_i$ paramétert a $\Theta_i^{(g)} + \varepsilon_g$ egyenlet szerint, és veszünk hozzá egy U egyenletes eloszlású valószínűségi változót a $[0, 1]$ intervallumból. Ezután

$$\Theta_i^{(g+1)} = \begin{cases} \tilde{\Theta}_i & \text{ha } U < \alpha(\Theta_i^{(g)}, \tilde{\Theta}_i) \\ \Theta_i^{(g)} & \text{különben} \end{cases} \quad (15)$$

Az így generált $\{\Theta_i^{(g)}\}_{g=1}^N$ minta eloszlásban a $\pi(\Theta_i)$ -hez konvergál. Jegyezzük meg, hogy befolyásolni tudjuk a módszer konvergenciájának sebességét és az átlagos elfogadási gyakoriságot azáltal, hogy az ε_g tag szórását mi határozzuk meg. A szakirodalomban az az elfogadott, hogy ε_g szórását úgy választják meg, hogy az elfogadási arány 20% és 40% közé essen (Cape et al. 2015).

Az utólagos eloszlást alkotó feltételes eloszlások meghatározására a gyakorlatban gyakran alkalmazzuk a folytonos Bayes-tételt. Első lépésben meghatározzuk az $F(S, v|\Theta)$ függvényt, majd a

$$F(\Theta_i|\Theta_1, \Theta_2, \dots, \Theta_{i-1}, \Theta_{i+1}, \dots, \Theta_n, v, S) \propto F(S, v|\Theta) \cdot F(\Theta_i) \quad (16)$$

összefüggés segítségével számoljuk ki a többi sűrűséget. Az $F(\Theta_i)$ sűrűségfüggvényt a paraméterek *kezdeti (priori)* sűrűségfüggvényének is nevezik. Ezt a kezdeti sűrűségfüggvényt jellemzően az a személy határozza meg, aki a részvényár vizsgálatát végzi. Ezen keresztül nyílik lehetőségünk arra, hogy fontos gyakorlati feltételeket beépítsünk a matematikai modellbe, például egyes paraméterek pozitivitását, vagy felső korlátját (Johannes & Polson 2010).

2.2 Az MCMC módszer alkalmazása a Heston-modellre

Ebben a szekcióban (elsősorban Cape et al. 2015-öt követve) levezetjük a Heston-modell esetén az MCMC módszerhez szükséges összes eloszlást és részletesen leírjuk a paraméterek visszabecsléséhez szükséges összes lépést. A továbbiakban feltételezzük, hogy a $[0, T]$ intervallumot N db egyenlő Δt méretű részre bontottuk, legyen $\Theta = \{\mu, \kappa, \theta, \sigma_v, \rho\}$, $Y_t = \ln S(t) - \ln S(t - \Delta t)$ és $v_t = v(t)$; illetve legyen $Y = \{Y_1, Y_2, \dots, Y_N\}$ és $v = \{v_0, v_1, \dots, v_N\}$.

2.2.1 A teljes utólagos sűrűségfüggvény

Először az $F(Y, v|\Theta)$ sűrűségfüggvényre lesz szükség. Vezessük be a $\psi = \rho\sigma_v$ és $\Omega = \sigma_v^2(1 - \rho^2)$ paramétereket, illetve definiáljuk a Z_S, Z_v valószínűségi változók helyett az $X_t^S = Z_S(t)$ és $X_t^v = \sigma_v Z_v(t)$ valószínűségi változókat. Ekkor a Heston-modell diszkrétizált egyenletei:

$$Y_t = \mu\Delta t - \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t + \sqrt{v_t - 1}\Delta t X_t^S \quad (17)$$

$$v_t = v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t + \sqrt{v_{t-1}}\Delta t X_t^v \quad (18)$$

$$(19)$$

melyeket átrendezve a

$$X_t^S = \frac{Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}}\Delta t} \quad (20)$$

$$X_t^v = \frac{v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}}\Delta t} \quad (21)$$

kifejezéseket kapjuk a valószínűségi változóinkra. Ezek együttes eloszlása:

$$(X_t^S, X_t^v) \sim \mathcal{N}\left((0, 0); \begin{pmatrix} 1 & \rho\sigma_v \\ \rho\sigma_v & \sigma_v^2 \end{pmatrix}\right) = \mathcal{N}\left((0, 0); \begin{pmatrix} 1 & \psi \\ \psi & \psi^2 + \Omega \end{pmatrix}\right) \quad (22)$$

Mivel minden (Y_t, v_t) pár a (X_t^S, X_t^v) függvénye, ezért $F(Y, v|\Theta)$ felírható $\prod_{t=1}^N F(Y_t, v_t|v_{t-1}\Theta)$ alakban. A változók felcserélése után, felhasználva, hogy a Jacobi mátrixra

$$\begin{pmatrix} \frac{\partial X_t^S}{\partial Y_t} & \frac{\partial X_t^v}{\partial Y_t} \\ \frac{\partial X_t^S}{\partial v_t} & \frac{\partial X_t^v}{\partial v_t} \end{pmatrix} = \frac{1}{V_{t-1}\Delta t} \quad (23)$$

azt kapjuk, hogy

$$F(Y, v|\Theta) = \prod_{t=1}^N \frac{1}{V_{t-1}\Delta t} \left| \begin{pmatrix} 1 & \psi \\ \psi & \psi^2 + \Omega \end{pmatrix} \right|^{-1/2} \times \exp\left(-\frac{1}{2}\text{tr}\left(\begin{pmatrix} 1 & \psi \\ \psi & \psi^2 + \Omega \end{pmatrix}^{-1} \begin{pmatrix} X_t^S \\ X_t^v \end{pmatrix} \begin{pmatrix} X_t^S & X_t^v \end{pmatrix}\right)\right) \quad (24)$$

Most

$$\begin{aligned} \text{tr}\left(\begin{pmatrix} 1 & \psi \\ \psi & \psi^2 + \Omega \end{pmatrix}^{-1} \begin{pmatrix} X_t^S \\ X_t^v \end{pmatrix} \begin{pmatrix} X_t^S & X_t^v \end{pmatrix}\right) &= \text{tr}\left(\frac{1}{\Omega} \begin{pmatrix} \psi^2 + \Omega & -\psi \\ -\psi & 1 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} X_t^{S^2} & X_t^S X_t^v \\ X_t^S X_t^v & X_t^{v^2} \end{pmatrix}\right) \\ &= \frac{\psi^2 + \Omega}{\Omega} X_t^{S^2} - 2\frac{\psi}{\Omega} X_t^S X_t^v + \frac{1}{\Omega} X_t^{v^2} \end{aligned} \quad (25)$$

és

$$\left| \begin{pmatrix} 1 & \psi \\ \psi & \psi^2 + \Omega \end{pmatrix} \right|^{-1/2} = \Omega^{-1/2} \quad (26)$$

felhasználásával

$$\begin{aligned} F(Y, v|\Theta) &= \prod_{t=1}^N \frac{1}{V_{t-1}\Delta t} \Omega^{-1/2} \exp\left(\left[-\frac{1}{2}\frac{\psi^2 + \Omega}{\Omega} X_t^{S^2} - 2\frac{\psi}{\Omega} X_t^S X_t^v + \frac{1}{\Omega} X_t^{v^2}\right]\right) \\ &= \Omega^{-N/2} \left(\prod_{t=1}^N \frac{1}{V_{t-1}\Delta t}\right) \exp\left(-\frac{1}{2\Omega} \sum_{t=1}^N \left[(\psi^2 + \Omega) X_t^{S^2} - 2\psi X_t^S X_t^v + X_t^{v^2}\right]\right) \end{aligned} \quad (27)$$

2.2.2 Az egyes paraméterek utólagos sűrűségfüggvényei

Most hogy kiszámoltuk a teljes utólagos sűrűségfüggvényt, a (16)-os egyenletnek megfelelően fel tudjuk használni az egyes paraméterekhez tartozó utólagos sűrűségfüggvények kiszámításához. Először meg kell egyeznünk a paraméterek kezdeti eloszlásaiban melyeket a Li et al. 2008 és Cape et al. 2015 cikkekel összhangban választunk meg.

$$\mu \sim \mathcal{N}(\mu_\mu, \sigma_\mu^2) \quad (28)$$

$$\kappa \sim \mathcal{N}(\mu_\kappa, \sigma_\kappa^2) \quad (29)$$

$$\theta \sim \mathcal{N}(\mu_\theta, \sigma_\theta^2) \quad (30)$$

$$\Omega \sim IG(\alpha_\Omega, \beta_\Omega) \quad (31)$$

$$\psi \sim \mathcal{N}(\mu_\psi, \sigma_\psi^2(\Omega)) \sim \mathcal{N}(\mu_\psi, \Omega/p_\psi) \quad (32)$$

Vegyük észre, hogy a ψ paraméter sűrűségfüggvényének szórása függ a generált Ω paramétertől. Ez a későbbiekben ahhoz fog vezetni, hogy a (ψ, Ω) párokat egyidejűleg fogjuk mintavételezni egy közös, 2 dimenziós eloszlásból. A fenti kezdeti eloszlások alapján az utólagos eloszlásfüggvények a következők:

A μ paraméter utólagos sűrűségfüggvénye:

$$\begin{aligned} F(\mu|\kappa, \theta, \Omega, \psi, v, Y) &\propto F(Y, v|\Theta) \cdot F(\mu) \\ &\propto \exp\left(-\frac{1}{2\Omega} \sum_{t=1}^N [(\psi^2 + \Omega)X_t^{S^2} - 2\psi X_t^S X_t^v + X_t^{v^2}]\right) \cdot \exp\left(-\frac{(\mu - \mu_\mu)^2}{2\sigma_\mu^2}\right) \end{aligned} \quad (33)$$

A (20) és (21)-es egyenletekből behelyettesítve X_t^S és X_t^v helyére:

$$\begin{aligned} F(\mu|\kappa, \theta, \Omega, \psi, v, Y) &\propto \exp\left(-\frac{1}{2\Omega} \sum_{t=1}^N \left[(\psi^2 + \Omega) \left(\frac{Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \right)^2 \right. \right. \\ &\quad \left. \left. - 2\psi \frac{Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \cdot \frac{v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \right. \right. \\ &\quad \left. \left. + \left(\frac{v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \right)^2 \right] \right) \cdot \exp\left(-\frac{(\mu - \mu_\mu)^2}{2\sigma_\mu^2}\right) \end{aligned} \quad (34)$$

Most leegyszerűsíthetünk azokkal a tagokkal, amik nem függenek μ -tól:

$$\begin{aligned} F(\mu|\kappa, \theta, \Omega, \psi, v, Y) &\propto \exp\left(-\frac{1}{2\Omega} \sum_{t=1}^N \left[(\psi^2 + \Omega) \left(\frac{Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \right)^2 \right. \right. \\ &\quad \left. \left. - 2\psi \frac{Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \cdot \frac{v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t}{\sqrt{v_{t-1}\Delta t}} \right] \right) \cdot \exp\left(-\frac{(\mu^2 - 2\mu_\mu\mu)}{2\sigma_\mu^2}\right) \end{aligned} \quad (35)$$

Belátható, hogy ekkor

$$F(\mu|\kappa, \theta, \Omega, \psi, v, Y) \propto \exp\left(-\frac{(\mu - \mu^*)^2}{2\sigma_{\mu^*}^2}\right) \quad (36)$$

ahol

$$\mu^* = \frac{\left(\sum_{t=1}^N \frac{(\Omega + \psi^2)(Y_t + \frac{v_{t-1}}{2} \Delta t) - \psi(v_t - \kappa \theta \Delta t + (\kappa \Delta t - 1)v_{t-1})}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{\mu_\mu}{\sigma_\mu^2}}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\Omega + \psi^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\mu^2}} \quad (37)$$

$$\sigma_{\mu^*}^2 = \frac{1}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\Omega + \psi^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\mu^2}} \quad (38)$$

Hasonlóan eljárással levezethetőek az utólagos eloszlások a többi paraméterre is (részletesebben lásd Cape et al. 2015). Ezen utólagos eloszlásokat itt a számolás részletezése nélkül csak kimondjuk, de megjegyezzük, hogy a levezetés teljesen analóg a μ utólagos eloszlásánál vázolttal.

A κ paraméter utólagos sűrűségfüggvénye:

$$F(\kappa | \mu, \theta, \Omega, \psi, v, Y) \propto \exp \left(-\frac{(\kappa - \kappa^*)^2}{2\sigma_{\kappa^*}^2} \right) \quad (39)$$

ahol

$$\kappa^* = \frac{\left(\sum_{t=1}^N \frac{(\theta - v_{t-1})(v_t - v_{t-1} - \psi(Y_t - \mu \Delta t + \frac{v_{t-1}}{2} \Delta t))}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{\mu_\kappa}{\sigma_\kappa^2}}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{(\theta - v_{t-1})^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\kappa^2}} \quad (40)$$

$$\sigma_{\kappa^*}^2 = \frac{1}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{(\theta - v_{t-1})^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\kappa^2}} \quad (41)$$

A θ paraméter utólagos sűrűségfüggvénye:

$$F(\theta | \mu, \kappa, \Omega, \psi, v, Y) \propto \exp \left(-\frac{(\theta - \theta^*)^2}{2\sigma_{\theta^*}^2} \right) \quad (42)$$

ahol

$$\theta^* = \frac{\left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa(v_t + (\kappa \Delta t - 1)v_{t-1} - \psi(Y_t - \mu \Delta t + \frac{v_{t-1}}{2} \Delta t))}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{\mu_\theta}{\sigma_\theta^2}}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\theta^2}} \quad (43)$$

$$\sigma_{\theta^*}^2 = \frac{1}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\theta^2}} \quad (44)$$

Az Ω és a ψ paraméterek közös utólagos sűrűségfüggvényei:

$$\Omega \sim IG(\alpha^*, \beta^*) \quad \text{és} \quad \psi | \Omega \sim \mathcal{N}(\psi^*, \sigma_{\psi^*}^2) \quad (45)$$

ahol

$$\alpha^* = \frac{N}{2} + \alpha_\Omega \quad (46)$$

$$\beta^* = \beta_\Omega + \frac{1}{2} \sum_{t=1}^N (X_t^v)^2 + \frac{1}{2} p_\psi \mu_\psi^2 - \frac{1}{2} \frac{\left(p_\psi \mu_\psi + \sum_{t=1}^N X_t^S X_t^v \right)^2}{p_\psi + \sum_{t=1}^N (X_t^S)^2} \quad (47)$$

illetve

$$\theta^* = \frac{\left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa(v_t + (\kappa\Delta t - 1)v_{t-1} - \psi(Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t))}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{\mu\theta}{\sigma_\theta^2}}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\theta^2}} \quad (48)$$

$$\sigma_\theta^{*2} = \frac{1}{\Delta t \left(\sum_{t=1}^N \frac{\kappa^2}{\Omega v_{t-1}} \right) + \frac{1}{\sigma_\theta^2}} \quad (49)$$

2.2.3 Volatilitás becslés a Heston-modellben Metropolis-Hastings módszerrel

Noha a Gibbs-mintavételezést a Heston-modell paramétereinek megbecslésére könnyen lehet használni, a volatilitás közelítéséhez komplexebb MCMC módszertanra lesz szükség. Az előző fejezetben már bemutattuk a Metropolis-Hastings metódust az általános esetben. Ebben az alfejezetben így specifikusan a Heston-moddellel összefüggésben mutatjuk be a Metropolis-Hastings módszert.

Eleinte gondolhatnánk azt, hogy a volatilitás utólagos sűrűségfüggvényét a többi paraméter sűrűségfüggvényéhez hasonlóan meg lehet határozni, majd ebből lehet direktbe mintavételezni is. A meghatározása v utólagos sűrűségfüggvényének valóban nem nehéz, megmondolva, hogy

$$F(v_t | \Theta, v_{t+1}, v_{t-1}, Y) = F(Y, v_{t+1}, v_t | \Theta, v_{t-1}) \frac{F(v_{t-1} | \Theta)}{F(Y, v_{t+1}, v_{t-1} | \Theta)} \quad (50)$$

ez ekkor

$$\begin{aligned} &\propto \frac{1}{v_t \Delta t} \exp \left(-\frac{1}{2\Omega} \left[(\psi^2 + \Omega) X_{t+1}^S{}^2 - 2\psi X_{t+1}^S X_{t+1}^v + X_{t+1}^v{}^2 \right] \right. \\ &\quad \left. - \frac{1}{2\Omega} \left[(\psi^2 + \Omega) X_t^S{}^2 - 2\psi X_t^S X_t^v + X_t^v{}^2 \right] \right) \end{aligned} \quad (51)$$

ahol X_t^S és X_t^v a szokásos dolgokat jelölik. Így kiírva:

$$\begin{aligned} &= \frac{1}{v_t \Delta t} \exp \left(-\frac{1}{2\Omega v_t \Delta t} \left[(\psi^2 + \Omega) \left(Y_{t+1} - \mu\Delta t + \frac{v_t}{2}\Delta t \right)^2 \right. \right. \\ &\quad \left. \left. - 2\psi \left(Y_{t+1} - \mu\Delta t + \frac{v_t}{2}\Delta t \right) (v_{t+1} - v_t + \kappa(\theta - v_t)\Delta t) \right. \right. \\ &\quad \left. \left. + (v_{t+1} - v_t + \kappa(\theta - v_t)\Delta t)^2 \right] \right. \\ &\quad \left. - \frac{1}{2\Omega v_{t-1} \Delta t} \left[-2\psi \left(Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}}{2}\Delta t \right) (v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t) \right. \right. \\ &\quad \left. \left. + (v_t - v_{t-1} + \kappa(\theta - v_{t-1})\Delta t)^2 \right] \right) \end{aligned} \quad (52)$$

Annak ellenére, hogy ez a sűrűségfüggvény kiszámolható, mintavételezni belőle már közel sem triviális. A probléma áthidalásának érdekében alkalmazzák a szakirodalomban ilyenkor előszeretettel a Metropolis-Hastings módszert (Jonahhes & Polson 2010). Mint általában, a itt a Heston-modellnél is abból fogunk kiindulni, hogy adottak valami kezdeti $v_0^{(0)}, v_1^{(0)}, \dots, v_N^{(0)}$ volatilitás értékek. Ekkor a Metropolis-Hastings módszer szerint a t -edik időpillanatban vizsgált volatilitásra a javaslat rekurzíven megadva az g -edik iteráció során:

$$v_t^{*(g)} = v_t^{(g-1)} + \mathcal{N}_t \quad (53)$$

ahol $\mathcal{N}_t$ egy nulla várhatóértékű, σ_n -szórású véletlen normális változó. σ_n meghatározása empirikus módon történik úgy, hogy a módszer stabil maradjon, de azért kellően gyakran és intenzíven frissítse a kezdetleges volatilitás értékeket. A normális változó helyett történtek javaslatok arra is, hogy esetleg más eloszlású véletlen változót vezessünk be plusz tagként (lásd Márkus & Kumar 2021). Noha a becsült volatilitást eloszlását elméleti szinten befolyásolja, hogy milyen eloszlásúak ezek a plusz tagok, a valóságban azt gondoljuk, hogy a módszer általunk implementált változata nem igazán precíz ahhoz, hogy ezek az apró változtatások jelentős különbségeket mutassanak.

A Metropolis-Hastings módszer π függvénye az (52)-as egyenletből könnyen megadható:

$$\begin{aligned} \pi(A) = \frac{1}{A\Delta t} \exp \left(-\frac{1}{2\Omega A\Delta t} \left[(\psi^2 + \Omega) \left(Y_{t+1} - \mu\Delta t + \frac{A}{2}\Delta t \right)^2 \right. \right. \\ \left. \left. - 2\psi \left(Y_{t+1} - \mu\Delta t + \frac{A}{2}\Delta t \right) \left(v_t + 1^{(g-1)} - A + \kappa(\theta - A)\Delta t \right) \right. \right. \\ \left. \left. + \left(v_{t+1}^{(g-1)} - A + \kappa(\theta - A)\Delta t \right)^2 \right] \right) \\ \left. - \frac{1}{2\Omega v_{t-1}^{(g)}\Delta t} \left[-2\psi \left(Y_t - \mu\Delta t + \frac{v_{t-1}^{(g)}}{2}\Delta t \right) \left(A - v_{t-1}^{(g)} + \kappa(\theta - v_{t-1}^{(g)})\Delta t \right) \right. \right. \\ \left. \left. + \left(A - v_{t-1}^{(g)} + \kappa(\theta - v_{t-1}^{(g)})\Delta t \right)^2 \right] \right) \quad (54) \end{aligned}$$

ahol $v_t^{(g)}$ továbbra is a g -edik iterációban a t időponthoz rendelt értéket jelöli. Innen a jellemző elfogadási arány a π függvény segítségével:

$$\alpha \left(v_t^{*(g)}, v_t^{(g-1)} \right) = \min \left(\frac{\pi \left(v_t^{*(g)} \right)}{\pi \left(v_t^{(g-1)} \right)}, 1 \right) \quad (55)$$

-ként definiáljuk. Ezek után egy egyenletes eloszlású $u \sim \mathcal{U}[0, 1]$ valószínűségi változóval döntjük el, hogy a volatilitás adatpontunkat lecseréljük-e a javasolt értékre. Az általános esethez hasonlóan:

$$v_t^{(g)} = \begin{cases} v_t^{*(g)} & \text{ha } u < \alpha \left(v_t^{*(g)}, v_t^{(g-1)} \right) \\ v_t^{(g-1)} & \text{különben} \end{cases} \quad (56)$$

3 Idősorok generálása

Most, hogy bemutattuk azt a módszertant, amivel a Heston-moddellen alapuló részvényár idősorokat elemezni tudjuk, rátérhetünk a Heston-modell gyakorlati vizsgálatára. Ebben a fejezetben áttekintjük, hogy a Heston-modellre milyen hatással vannak az egyes paraméterek, és megvizsgáljuk az adott paraméterű idősorok eloszlásait a kezdő ponttól különböző távolságokban. Jellemzően a vizsgált részvényár idősorok 15-20 évet átívelő napi rendszerességű adatokat tartalmaznak. Ez 250 munkanappal számolva körülbelül 5000 adatpontot jelent. A következőkben ennek megfelelően olyan idősorokat fogunk

generálni, ahol $\Delta t = 1/250$ és $N = 5,000$. A Heston-modell további paramétereit az 1.-es táblázatban részletezzük.

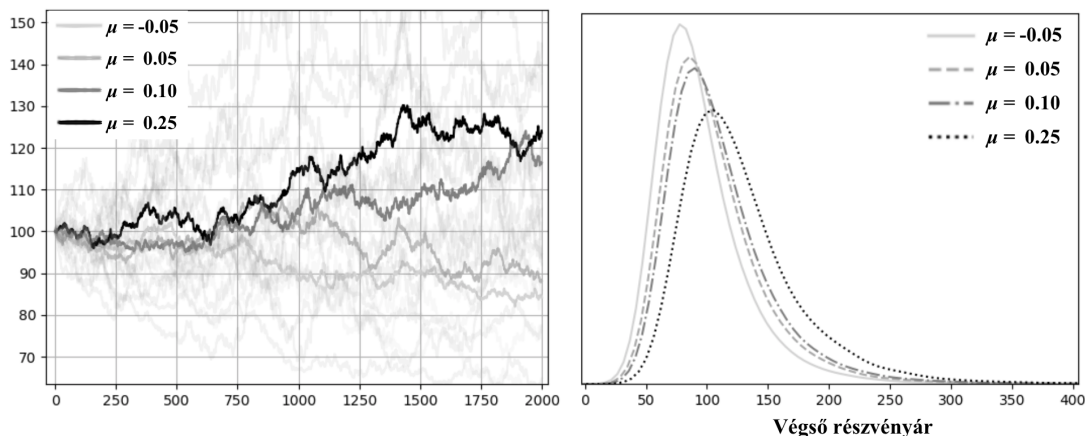
Paraméterek	μ	κ	θ	σ_v	ρ
Értékek	0.10	1.50	0.20	0.40	-0.1

1. táblázat: A későbbi analízis során használt idősorok paramétereit.

Mielőtt rátérnénk a paraméterek visszakeresésére röviden megvizsgáljuk, hogy az egyes paraméterek hogyan hatnak részvényár idősorokra, majd a megfigyelések és különböző pénzügyi-matematikai megfontolások alapján megpróbáljuk meghatározni, hogy milyen értékeket érdemes használni. Annak érdekében, hogy az egyes paraméterek hatásait izoláltan lehessen tekinteni, a következőkben fixáljuk a Θ értékeit egy kivétellel, és csak azon egy változtatása mellett vizsgáljuk a kapott idősorokat. Az analízishez $N = 2,000$ és $\Delta t = 1/250$ lett választva.

3.1 μ , a részvényár sodrása

A részvényár változásának determinisztikus fő tendenciáját a μ paraméter segítségével fogja meg a Heston-modell. Figyeljük meg az (1)-es egyenletben, hogy a Wiener-folyamat véletlen tagjai nélkül, valóban csak μ befolyásolja az idősor alakulását. Ha ábrázolunk néhány részvényár idősort különböző μ paraméterekkel (lásd 1. ábra bal oldalán), akkor még nem konstans nulla Wiener folyamat mellett is nyomonkövethető a tendencia. Ahogy μ értékét növeljük, átlagosan úgy lesz egyre nagyobb a részvényár növekménye is.

1. ábra: *bal*: Különböző μ paraméterekhez tartozó részvényár idősorok; *jobb*: a vizsgált időszak végén mért részvényár eloszlása.

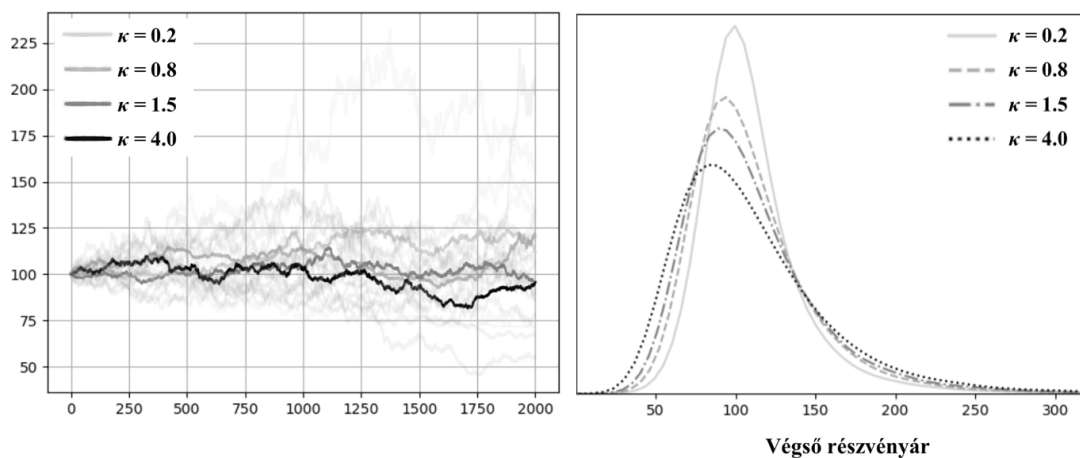
Azt is érdemes megvizsgálni, hogy ugyanolyan kezdeti értékek mellett, ha a μ kivételével minden más paraméter adott, akkor hogyan változik a 4. év végére a részvényár. Ennek bemutatására vesszük a 4. év végén a részvényár eloszlásának grafikonját a különböző μ értékek mellett (lásd 1. ábra jobb oldalán). Mint azt vártuk, a μ növelésével, az eloszlás várható értéke és szórása is nő.

Ez alapján azt várjuk, hogy ha a részvényár sodrásának abszolút értéke nagy, akkor az idősor nem elhanyagolható valószínűséggel valószínűszerűtlenül nagy értékeket is felvehet relatív rövid idő alatt (értsd például 3-4 év alatt megtriplázódik). Ennek elkerülése

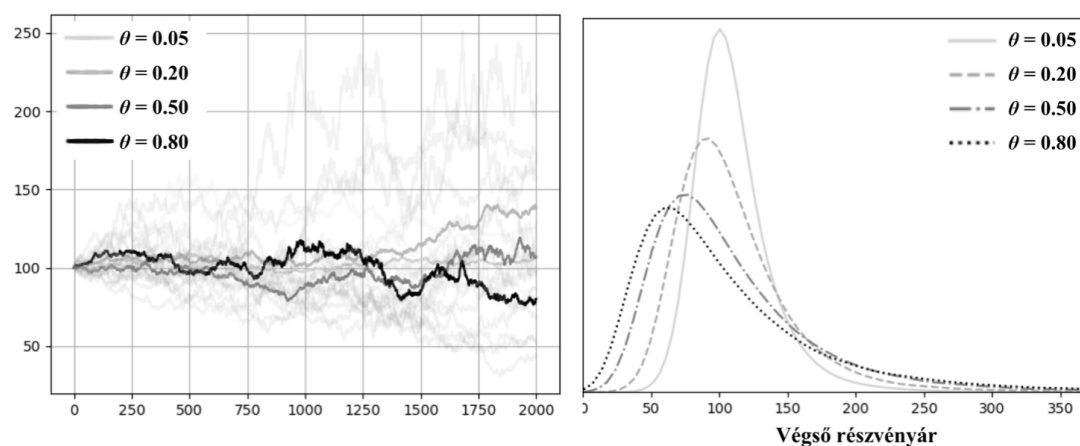
érdekében a következőkben limitáljuk a paraméter értékeket $|\mu| < 0.2$ szerint.

3.2 κ és θ , a volatilitás fő paraméterei

A szakirodalomban a κ és θ paramétereket gyakran közösen kezelik, hiszen mindkettő a volatilitás fő tendenciáját határozza meg. Előbbi a volatilitás átlagos visszatérési sebességét számszerűsíti, míg utóbbi a volatilitás hosszútávú átlagát jelöli. Mivel csak közvetetten hatnak a részvényárra, ezért a hatásuk izolációja nehezebb. Ha megvizsgáljuk a (2)-es egyenletet észrevehetjük, hogy a véletlen tagok nélkül κ direktben befolyásolja a volatilitás megváltozásának mértékét, míg θ egy eltolást eredményez. Ennek megfelelően azt várjuk, hogy a κ csökkenésével a részvényár szórása is csökken; a θ csökkentésével pedig a részvényár várható értéke eltolódik. Ennek ellenőrzésére megint ábrázolunk néhány részvényár idősort különböző κ és θ paraméterekkel (lásd 2. és 3. ábra bal oldalán).

2. ábra: *bal*: Különböző κ paraméterekhez tartozó részvényár idősorok; *jobb*: a vizsgált időszak végén mért részvényár eloszlása.

3. ábra: *bal*: Különböző θ paraméterekhez tartozó részvényár idősorok; *jobb*: a vizsgált időszak végén mért részvényár eloszlása.

Valóban úgy tűnik, hogy a nagyobb κ vagy θ értékek a részvényár csökkenéséhez, fluktuációjának (szórásának) növekedéséhez vezetnek. Ez valóban szembetűnő, ha megint

megvizsgáljuk a 4. évvégi részvényár eloszlást (lásd 2. és 3. ábra jobb oldala).

Pénzügyi-matematikai értelemben sem a negatív κ -nak sem a negatív θ -nak nincs értelme, amit figyelemmel kell kísérni a paraméterek meghatározásakor és a későbbi MCMC mintavételezés közben is. Ennek a megkötésnek az egyik oka az, hogy a volatilitás nem lehet negatív, és így a hosszútávú átlaga sem lehet az. Másrészt a (2)-es vagy (11)-es egyenletet megfigyelve megállapítható, hogy a negatív κ a volatilitás exponenciális növekedéséhez vezetne, hiszen a nagyobb volatilitás még nagyobb pozitív változást idézne elő $dv(t) \propto -\kappa v(t)$ szerint.

A levágott normális κ és θ eloszlásokból a szakirodalomban elterjedt módon érdemes mintavételezni (Li et al. 2008). Legyen

$$\Phi(x) = \int_{-\infty}^x \frac{1}{\sigma_i \sqrt{2\pi}} e^{-(t-\mu_i)^2/2\sigma_i^2} dt$$

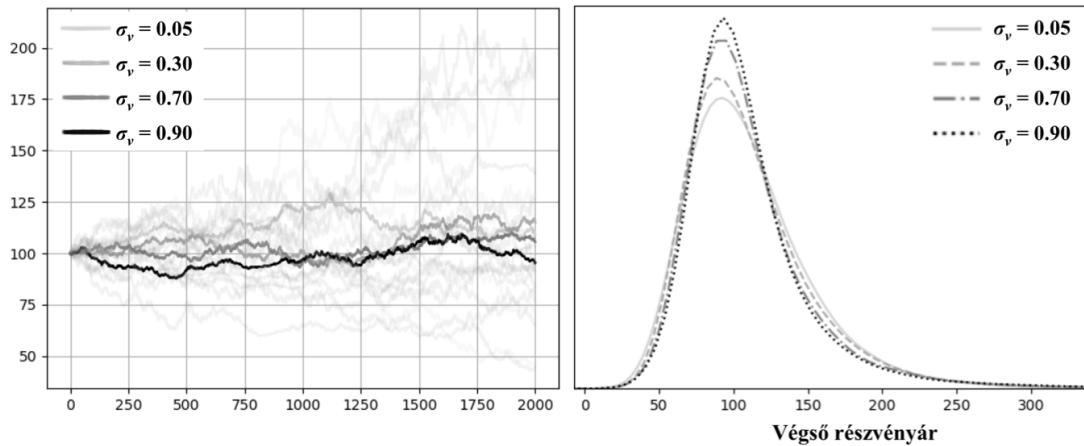
a normális eloszlás kumulált eloszlásfüggvénye, és $u \sim \mathcal{U}[0, 1]$ egyenletes eloszlású valószínűségváltozó. Most a becsült nem negatív κ vagy θ érték megkapható a

$$\Phi^{-1}((1 - \Phi(0)) \cdot u + \Phi(0)) \quad (57)$$

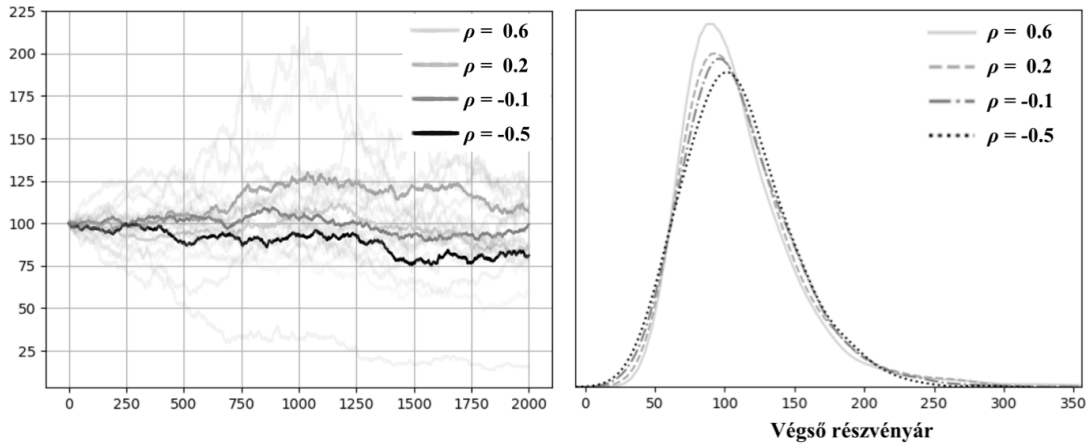
formulából.

3.3 A σ_v és ρ paraméterek

Mint azt a bevezetésben is említettük σ_v az úgynevezett volatilitás volatilitása, ez a paraméter szabályozza Wiener-folyamatoknak a volatilitásra gyakorolt hatását. ρ ezzel szemben a Wiener-folyamatok véletlen tagjai közötti korrelációt adja meg. Egyik paraméter hatását sem egyszerű pusztán a képletekből meghatározni, így érdemes lehet a részvényár idősorokat és az 2,000 lépés utáni eloszlásokat megvizsgálni, a kvalitatív összefüggések meghatározása érdekében (lásd 4. és 5. ábra).

4. ábra: *bal*: Különböző σ_v paraméterekhez tartozó részvényár idősorok; *jobb*: a vizsgált időszak végén mért részvényár eloszlása.

5. ábra: *bal*: Különböző ρ paraméterekhez tartozó részvényár idősorok; *jobb*: a vizsgált időszak végén mért részvényár eloszlása.

Látszik, hogy a paraméterek részvényárra gyakorolt hatása nem egyértelmű, de többnyire megállapítható, hogy mind σ_v mind ρ növelésével csökken a végso részvényár szórása. A ρ paraméter esetén emellett még az eloszlás móduszának kisebb eltolódását is megfigyelhetjük.

A Heston-modellben pénzügyi-matematikai megfontolásokból (konkrétan a tőkeáttételi hatás miatt) negatív korrelációs együtthatókat használnak, így a későbbi analízis során mi is így fogunk tenni.

Érdemes még megjegyezni, hogy az összes fent bemutatott eloszlás (1-5. ábrák jobb oldalán) *gamma*-eloszlásra hajaz. Ez többnyire összhangban van az elvárásainkkal, ugyanis a Cox Ingersoll Ross folyamatoknak a stacionáris eloszlása éppen gamma (lásd Karatzas & Shreve 2011).

4 Paraméterek visszabecslése MCMC módszerrel

A Heston-modell matematikai háttérének és a paramétereknek a részvényárra gyakorolt hatásának az áttekintése után elérkezett az idő az előző fejezetekben bemutatott MCMC mintavételezési technikák gyakorlati alkalmazására.

Törekszünk arra, hogy a Gibbs-mintavételezés során minél kevésbé informatív, minél általánosabb eloszlásokat válasszunk priori eloszlásoknak. Éppen ezért a szakirodalomban (például Cape et al. 2015) elterjedt módon:

$$\mu \sim \mathcal{N}(0, 1) \quad (58)$$

$$\kappa \sim \mathcal{N}(0, 1) \quad (59)$$

$$\theta \sim \mathcal{N}(0, 1) \quad (60)$$

$$\Omega \sim IG(2, 1/200) \quad (61)$$

$$\psi \sim \mathcal{N}(0, \Omega/2) \quad (62)$$

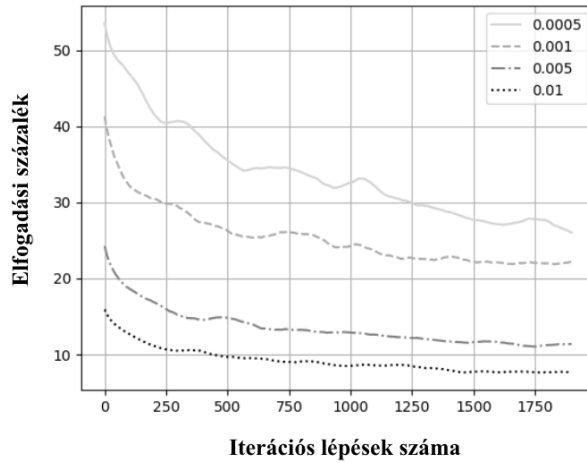
Emellett a $v_t^{(0)}$ kezdeti volatilitást egy $(N + 1)$ hosszú véletlenváltozó sorozattal adjuk meg, ahol N a részvényár idősorának hossza. Itt minden t -re

$$v_t^{(0)} \sim \mathcal{N}(0.025, \sqrt{(0.005)})\mathbb{I}_{v_t > 0} \quad (63)$$

Először a fenti eloszlásokból mintavételezünk $\{\mu^{(0)}, \kappa^{(0)}, \theta^{(0)}, \Omega^{(0)}, \psi^{(0)}\}$ paramétereket, majd a (36)-(49)-es egyenleteknek megfelelően mintavételezünk az utólagos sűrűségfüggvényekből. Figyelve arra, hogy Ω -nak és ψ -nek közös sűrűségfüggvénye van kapunk $\{\mu^{(1)}, \kappa^{(1)}, \theta^{(1)}, \Omega^{(1)}, \psi^{(1)}\}$ -nek megfelelő paramétereket, melyekre csak akkor cseréljük le az előző lépésben használt paraméter-értékeket, ha már az összeset mintavételeztük. Így tehát az n -edik lépésben adottak lesznek $\{\mu^{(n-1)}, \kappa^{(n-1)}, \theta^{(n-1)}, \Omega^{(n-1)}, \psi^{(n-1)}\}$ paraméterek, melyek felhasználásával $\{\mu^{(n)}, \kappa^{(n)}, \theta^{(n)}, \Omega^{(n)}, \psi^{(n)}\}$ mindegyike egyidejűleg mintavételezhető.

Minden iterációs lépésben frissíteni kell a volatilitást is a Metropolis-Hastings módszertanának megfelelően. Mint azt már említettük az MCMC módszertanának elméleti tárgyalásánál, a volatilitás frissítésénél használ normális eloszlású valószínűségi változó szórásának σ_n nem egyértelmű, hogy mit érdemes választani. Annak érdekében, hogy alkalmas gyakorisággal legyenek frissítve a volatilitás értékek, megvizsgáltuk az elfogadási arányt az iterációs lépések függvényében adott σ_n érték esetén. Az eredményeket a 6-os ábrán mutatjuk be.

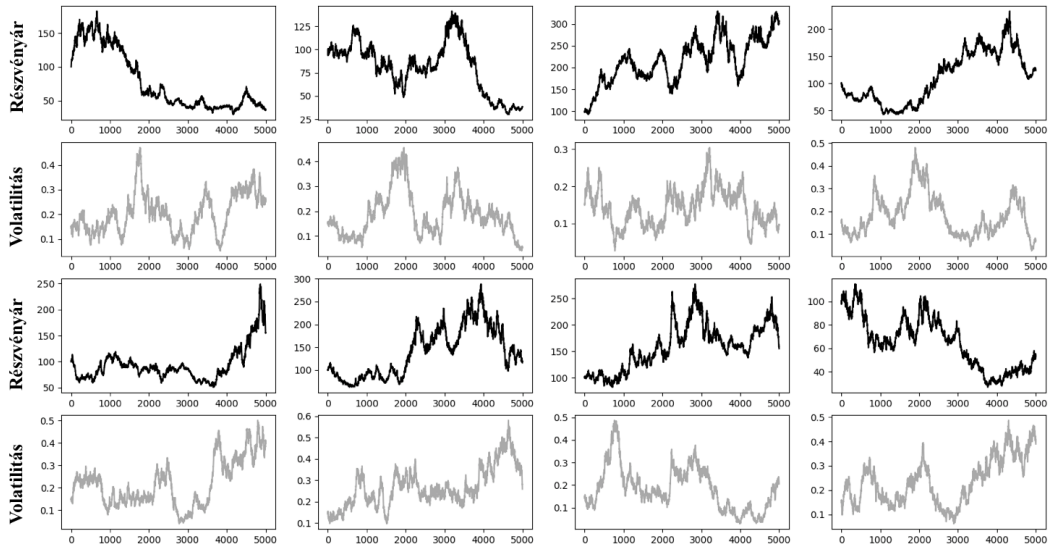
6. ábra: A metropolis-Hastings módszer elfogadási arányának változása iterációs lépésenként, ahogy az MCMC módszer egyre későbbi és későbbi szakaszaiba érünk. A különböző görbék különböző σ_n értékeknek felelnek meg.

Ezek alapján a $\sigma_n = 0.001$ választás megfelelőnek tűnt, ami többnyire összhangban van a szakirodalomban fellelhető értékekkel (Cape et al. 2015).

A paraméterek mintavételezésére irányuló Gibbs-módszert és a Metropolis-Hastings módszer lépéseit ismételtük iteratíven m -szer, úgy, hogy az első p iterációt beégetési vagy ráállási időnek tekintjük, és így nem vesszük figyelembe. Az ezen felüli mérések átlagát fogjuk venni a legjobb paraméter illetve volatilitás becslésnek.

4.1 Ismert paraméterű idősorok

Annak érdekében, hogy ellenőrizzük a módszertan pontosságát és robusztusságát, először ismert paraméterekkel rendelkező részvényár idősorokra fogjuk vissza keresni volatilitást, valamint a $\mu, \kappa, \theta, \sigma_v$ és ρ értékeket. Ehhez $m = 10,000$ és $p = 7,500$ iterációs paramétereket választunk. N továbbra is 5,000, de $\Delta t = 1/250$. A vizsgált idősorokat az 1-es táblázatbeli paramétereknek megfelelően generáltuk, összesen 10 darabot. Az alábbi ábrán ezekből mutatunk néhányat.

7. ábra: Az 1-es táblázatbeli paraméterek alapján generált idősorok közül néhány példa.

A generált idősorok mindegyikére lefuttatuk az MCMC módszertanon alapuló paraméter és volatilitás visszabecslésünket, és az eredményeket az alábbi táblázatokban foglaltuk össze (emlékezzünk, hogy $\sigma_v^2 = \Omega + \psi^2$ és $\rho = \psi/\sigma_v$).

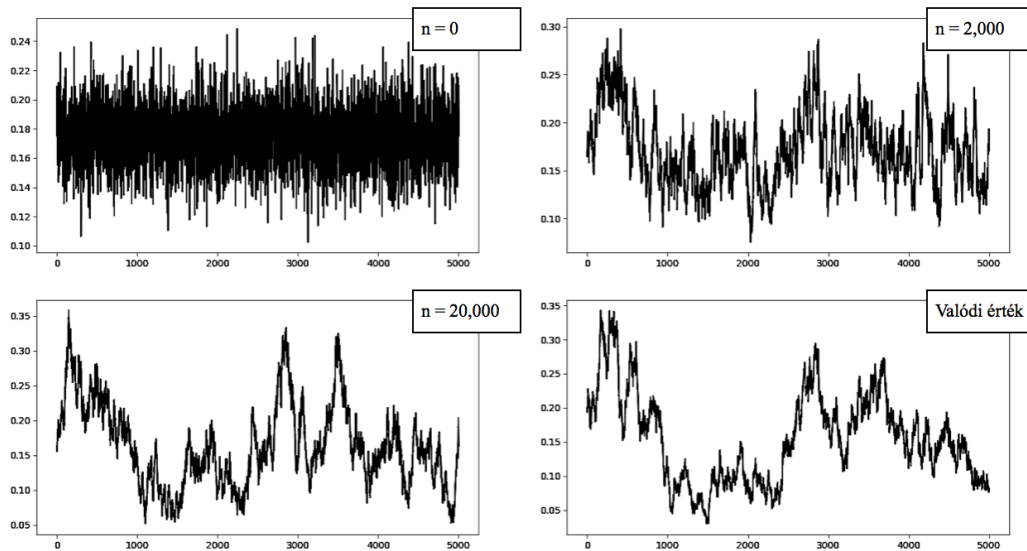
	μ	κ	θ	σ_v	ρ
Elméleti:	0.100	1.500	0.200	0.400	-0.10000
1	0.141	1.787	0.189	0.422	-0.00307
2	0.079	1.650	0.205	0.387	0.00214
3	0.145	1.409	0.187	0.269	0.00119
4	0.110	1.233	0.195	0.265	-0.00143
5	0.085	1.561	0.211	0.312	-0.00324
6	0.131	1.480	0.207	0.381	-0.00362
7	0.102	1.311	0.191	0.451	-0.00158
8	0.096	1.621	0.183	0.394	-0.00260
9	0.137	1.684	0.203	0.436	-0.00207
10	0.128	1.443	0.195	0.298	0.00060
Átlag:	0.115	1.518	0.197	0.362	-0.00136

2. táblázat: Ismert idősorok ($\{\mu = 0.10; \kappa = 1.50; \theta = 0.20; \sigma_v = 0.40; \rho = -0.10\}$) MCMC módszerrel mintavételezett paraméterbecslésének eredményei.

A táblázat adatai alapján látszik, hogy a legtöbb paraméter becslése pontos. A konkrét esetben a μ és κ paramétereket kissé felül becsültük, a θ és σ_v paramétereket kissé alul becsültük, de a valódi érték mindkét esetben bőven a szóráson belül lenne. Ezzel szemben mindenképpen feltűnő, hogy a ρ korrelációs együttható közel sincs a valósághoz. Azt gondoljuk, hogy ez elsősorban implementációs problémákból adódik, melyekre azonban jelen szakdolgozat keretei közt nem prezentálunk megoldást. Megemlítendő ugyanakkor, hogy a ρ korrelációs együttható az egyetlen paraméter amelyik nem jelenik meg direkt a Heston-modell sztochasztikus differenciál egyenleteiben.

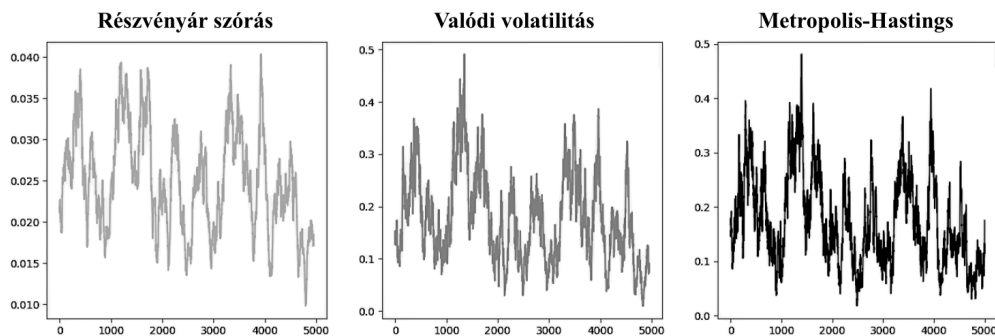
A Θ paraméterek mintavételezése mellett fontos megfigyelni és minősíteni a volatilitás becslést is. A volatilitás változása is nyomon követhető az MCMC módszer során. Mivel

az idősorok generálásakor megőriztük a valódi volatilitást, azt most fel lehet használni a Metropolis-Hastings módszeren alapuló eljárásunk tesztelésére. Az alábbi ábrán a Metropolis-Hastings módszerben alkalmazott volatilitást és annak változását mutatjuk be. A kezdeti volatilitás becslés mellett mutatunk egy volatilitást 5,000 iteráció után, majd egyet 10,000 után. Referenciaként az eredeti volatilitást is megjelenítjük.

8. ábra: A Metropolis-Hastings módszer konvergálásának bemutatása. Bal fentről: kezdeti volatilitás; volatilitás 2,000 iteráció után; volatilitás 20,000 iteráció után; a valódi volatilitás.

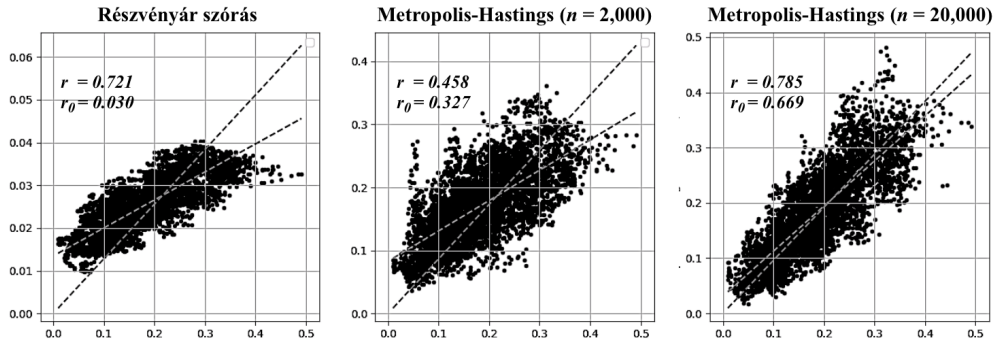
A Metropolis-Hastings módszertana nélkül a legjobb becslésünk a volatilitásra a részvényár idősor szórásának vizsgálatából adódik. Ezen alapvető technika lényege az, hogy az idősornak egy kicsiny (kb 50 adatpontból álló) szegmensét nézzük, és ott kiszámoljuk a részvényár értékek szórását. Ahogy a vizsgált szegmenst mozgatjuk egy-fajta csúszó ablakként, a szórás értékek éppen a volatilitás (valami konstans-szorosát) fogják megadni. Az alábbi ábrán ez a kontroll módszertan is bemutatásra kerül a 20,000 iteráció utáni Metropolis-Hastings, illetve az eredeti volatilitás mellett.

9. ábra: A volatilitás visszabecslésének vizsgálata, balról jobbra: a csúszó tartományon vizsgált részvényár szórásból kapott volatilitás becslés; az eredetileg generált volatilitás; illetve a Metropolis-Hastings módszerből kapott volatilitás ($m = 20,000$).

A szóráson alapuló módszer meglepően jól teljesít egyszerűségéhez képest. De nehéz megmondani, hogy pontosan mennyire precíz. Annak érdekében, hogy kvalitatívebben

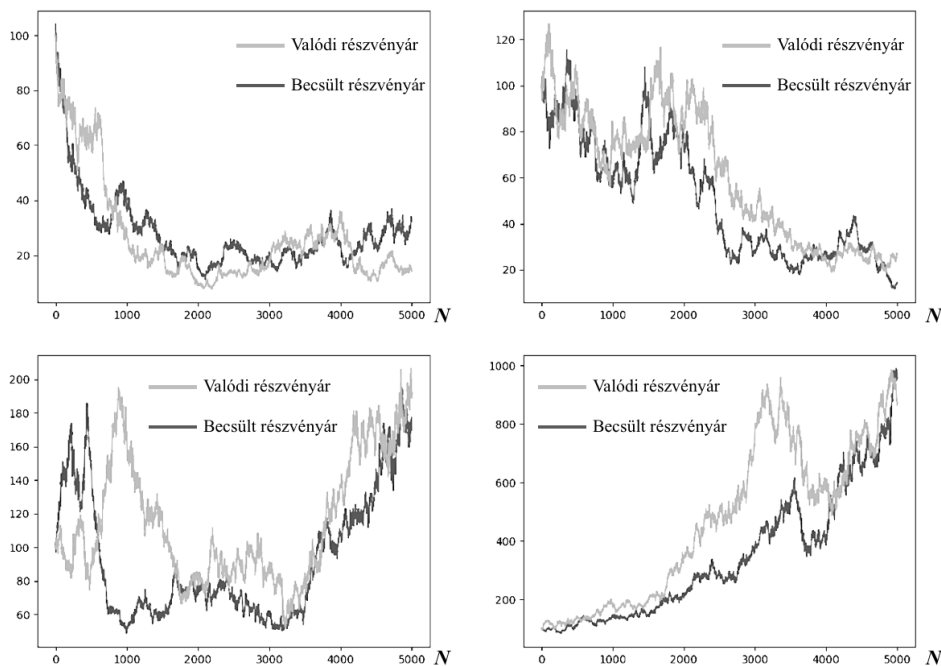
lehesen összehasonlítani a módszereket, a következőkben megpróbáljuk megilleszteni a becsült volatilitás értékeket az eredeti volatilitás értékekkel. Noha azt várjuk, hogy az y -tengely metszéspontja az origó legyen, az illesztéseket ennek megfelelően, illetve ezen megkötés nélkül is elvégeztük.

10. ábra: A becsült volatilitások megillesztése az eredeti, generált volatilitás értékekkel a két különböző módszertan esetén. Az r_0 -hoz tartozó egyenes az az illesztés, amikor azt is megköveteljük, hogy az egyenes átmenjen az origón.

A lineáris regresszió Pearson korrelációs együtthatójának összehasonlításából látszik, hogy kellő iterációs lépés után mind az origón átmenő megkötés mellett, mind a megkötés nélkül is jobban teljesít a Metropolis-Hastings módszer.

A becslések helyességének ellenőrzése érdekében érdemes lehet a kapott paraméterek, a volatilitás és egy kezdeti részvényár érték alapján kiszámolni a teljes részvényár idősort. Ez azért is hasznos egyfajta végső kvalitatív tesztként mert a ρ -paraméter becsléseink önmagukban nem tűnnek kellően meggyőzőnek. A 11-es ábrán néhány részvényár idősor ilyen visszabecslése látható, melyek alapján elmondható, hogy a módszertan alapvetően jól teljesít.

11. ábra: Néhány részvényár visszabecslés a volatilitásból és a paraméterekből.

4.2 Skálázás – Δt megválasztása

Valódi részvényár idősorok esetén gyakran előfordul, hogy az adatpontok időköze változik, hiszen lehet, hogy valakit a napi átlag részvényár alakulása érdekel, mások viszont sokkal kisebb 1 perces vagy 5 perces adatok vizsgálatával foglalkoznának inkább. Mivel a háttérben megbúvó folyamat elvileg nem függ az időskála megválasztásától azt várnánk, hogy állandó Θ paraméterek mellett a különböző Δt -khez tartozó skálázásokra alkalmazott MCMC módszertan ugyanazokat a becsléseket adja.

A gyakorlatban természetesen nem ilyen egyszerű a helyzet, ugyanis a Δt paraméter megválasztása nagyban befolyásolja az MCMC módszertan konvergálási idejét, ezért fix iterációs lépésszám mellett úgy tűnhet a kicsiny Δt rosszabb becslést eredményez. Azt gondoljuk azonban, ha ez az iterációs idő kellően nagy, akkor a mintavételezések pontossága közötti különbségek eltűnnek. Ez az eredmény jelentős, hiszen egy elméleti szinten várt skálafüggetlenséghez vezet.

Ennek demonstrálására generálunk egy $N = 5,000$ hosszú idősort $\Delta t = 1/250$ -es lépésközzel és az 1-es táblázatnak megfelelő paraméterekkel. Noha a szakirodalomban a Heston-modell paraméter-becslését illetően nincsenek olyan kritériumok megfogalmazva, amik a skálázás és a becslés stabilitását összekapcsolják, a konzisztencia érdekében fontos lehet odafigyelni arra, hogy a skálázást a

$$\Delta t \rightarrow 0 \quad N \rightarrow \infty \quad N \cdot \Delta t \rightarrow 0$$

figyelembevételével végezzük (hasonlóért lásd Hu et al. 2019). Ezen kritériumoknak az alábbi módon fogunk eleget tenni. A leggenerált 5,000 hosszú idősor első 4,500 adatpontjának először minden harmadik elemét vizsgáljuk. Ekkor tehát $\Delta t_1 = 3/250$ és $N_1 = 1,500$. Ezután finomítjuk a felosztásunkat, az első 4,000 elemből minden másodikat véve ($\Delta t_2 = 2/250$; $N_2 = 2,000$). Végül a részvényár adatsorunk első 3,500 elemét vizsgálva egy $\Delta t_3 = 1/250$ és $N_3 = 3,500$ -as idősort kapunk. Könnyű látni, hogy a becslési konzisztenciához (esetleg) szükséges kritériumnak így eleget teszünk. Az egyes idősorokra kapott paraméterbecsléseinket a 3-as táblázatban mutatjuk be. Fontos kiemelni, hogy az értékeket ugyanazon idősoron elvégzett 5 becslés átlaga alapján határoztuk meg.

Δt ($\rightarrow 0$)	N ($\rightarrow \infty$)	$N \cdot \Delta t$ ($\rightarrow 0$)	μ	κ	θ	σ_v	ρ
3/250	1,500	18	0.122	1.423	0.226	0.428	-0.0004
2/250	2,000	16	0.106	1.452	0.231	0.440	-0.0005
1/250	3,500	14	0.114	1.575	0.221	0.378	-0.0078

3. táblázat: Különböző finomságú becslések ugyanarra a részvényár idősorra. Az iterációs lépések száma 5,000-nek volt választva ($p = 3,500$).

Észrevehetjük, hogy a paraméterbecslésünk pontossága a 2-es táblázatban megfigyelt precizitással összemérhető. Ez alapján arra következtetünk, hogy a skálázástól függetlenül a becslések többnyire konzisztensek egymással. Ugyanakkor azt várjuk, hogy az iterációs lépések növelésével az skálafüggetlenség tovább erősödik.

4.3 Valódi idősorok paraméter és volatilitás becslése

Most, hogy részletesen bemutattuk a Heston-modellre alkalmazott MCMC módszertan elméleti lépéseit és gyakorlati alkalmazásának trükkjeit, próbáljuk meg arra használni, hogy néhány valódi részvényár idősor paraméterét megbecsüljük és összehasonlítsuk (hasonlóért lásd például Eraker et al. 2003).

A következőkben az 5 nagy technológiai cég közül 4-et fogunk megvizsgálni, az Apple-t a Microsoft-ot az Alphabet-et és az Amazont. Ezzel szemben elvégezzük az S&P 500 tőzsdei indexre is a paraméter becslésünket. Azt várjuk, hogy a technológiai cégek paraméterei alapvetően közelebb helyezkednek majd el egymáshoz, hiszen a kiváltó okok valószínűleg erősebben korreláltak. Gondoljunk bele, hogy a Heston-modell paraméterei elsősorban a fundamentumokat és a különböző piaci hatásokat hivatottak megfogni. A részvény ár változását természetesen számos a cégen belüli és kívüli dolog befolyásolhatja, de alapvetően azt várjuk, hogy azonos iparágak esetén hasonlóak lesznek egymáshoz azok a paraméterek, melyekre a piaci hangulat jelentős hatással van (lásd például a volatilitás κ és θ paraméterei).

A részvényár idősorokat 2005 január 1 és 2020 január 1 között vizsgáltuk, szándékosan kihagyva a COVID-19 időszakát. $\Delta t = 1/250$ választással, 5,000 iterációs lépéssel mintavételeztünk. Az eredmények statisztikai szignifikanciájának növelése érdekében a becsléseket mindegyik idősorra 5-ször megismételtük. Az alábbi táblázat egyes soraiban rendre az 5-5 mintavételezés átlagát ismertetjük.

Részvény	μ	κ	θ	σ_v	ρ
Alphabet	0.24	4.29	0.16	0.40	0.0059
Amazon	0.28	4.72	0.19	0.87	0.0013
Apple	0.37	4.46	0.17	0.41	0.0158
Microsoft	0.21	4.52	0.15	0.46	0.0114
S&P 500	0.13	5.68	0.11	0.48	-0.0076

4. táblázat: Az egyes részvényár idősorok paraméterbecslései, az eredmények 5 becslés átlagaként kerültek kiszámításra.

A táblázat adatai alapján valóban felfedezhető egy tendenciózus különbség az S&P 500 és a 4 technológiai cég paraméterei között. A vártnak megfelelően ez a hatás a κ és θ értékeinél különösen szembetűnő. Érdekes megfigyelni, hogy a 4 tech-cég közül is kicsit kilóg az Amazon főleg a σ_v paraméterével, ami valamennyire várható a működési mechanizmusának különbségeit figyelembe véve. Jegyezzük is meg, hogy a másik 3-mal ellentétben az Amazon elsősorban nem informatikai cég.

A fenti megfigyelések természetesen csak indikatív jellegűek, a részletes analízishez további komplex módszertanok alkalmazása szükséges melyekre jelen szakdolgozatban nem térünk ki (lásd Márkus & Kumar 2021).

5 Konklúzió

A különböző eszközár folyamatok modellezése egy rendkívül komplex és szerteágazó területe a modern pénzügyi-matematikának. A fent elméleti úton bevezetett és példákon keresztül bemutatott különböző Markov-lánc Monte Carlo módszerek segítségével könnyen megvizsgálhatóak olyan összefüggések is, melyeket az őket okozó bonyolult sztochasztikus folyamatok miatt másképpen csak nagyon nehezen lehetne analizálni. A Gibbs-mintavételezés és a Metropolis-Hastings módszerek számos más magasabb dimenziós eloszlás esetén is használhatóak.

Ebben a szakdolgozatban az MCMC módszertanát a Heston-modell konkrét példáján keresztül szemléltettük. Levezettük a megfelelő utólagos sűrűségfüggvényeket, megvizsgáltuk a modell paramétereinek viselkedését, értelmezési tartományát. Elméleti úton generált idősorokon bemutattuk a metodika becslési erejét, és demonstráltuk a

volatilitás, illetve a μ , κ , θ és σ_v paraméterek mintavételezésének pontosságát. Sajnos a ρ paraméter visszabecsléséhez használt módszertan implementációja nem sikerült teljes mértékben, a megfelelő előjelen túl, ezen szakdolgozat keretei közt, nem tudtuk a ρ értékét pontosan meghatározni.

Konkrét idősorokon demonstráltuk a mintavételezések skálafüggetlenségét is, kiemelve, hogy az iterációs idő várhatóan tovább javítja a megfigyelt konzisztenciát. Végül a módszertant valós részvényár idősorokra is lefuttattuk, és ennek segítségével összehasonlítottuk 4 technológiai cég és az S&P 500 paramétereit. A megfigyelések szerint jelentős különbségek vannak azon piaci hatások között, melyek a tech-cégeket érték az elmúlt 15 évben. Ez természetesen összhangban van az elvárásainkkal és pénzügyi/gazdasági megfigyeléseinkkel.

Noha a bemutatott MCMC eszközök pontosak, számítási igényük jelentős. A mesterséges intelligencia térhódításával párhuzamosan a pénzügyi-matematika ezen területén is erős törekvések vannak arra, hogy a módszertant tovább automatizálják ezáltal gyorsítva és pontosítva a következtetéseket. Azonban ezen előre lépéshez nélkülözhetetlen az algoritmusok és modellek pontos megértése, a mechanizmusok pontos kiismerése. Reméljük a jelen munkával sikerült felhívni a figyelmet az MCMC módszerek nyújtotta lehetőségek mellett, a módszer néhány kevésbé egyértelmű aspektusára is.

Irodalomjegyzék

- [1] Ioannis Karatzas, Steven E. Shreve: Brownian Motion and Stochastic Calculus, 2. kiadás, *Springer New York*, 2011. szept. 8., 470 oldal
- [2] Ioannis Karatzas, Steven E. Shreve: Methods of Mathematical Finance, *Springer Science & Business Media*, 1998. aug. 13., 407 oldal
- [3] S. Heston. A closed-form solution for options with stochastic volatility with applications to bond and currency options. *Review of Financial Studies*, Vol.6., No.2.,pp.327–343, 1993.
- [4] P. Kloeden and A. Neuenkirch: Convergence of numerical methods for stochastic differential equations in mathematical finance. *Recent Developments in Computational Finance: Foundations, Algorithms and Applications*, 2013, pp. 49–80.
- [5] S. Dereich, A. Neuenkirch, and L. Szpruch: An Euler-type method for the strong approximation of the Cox–Ingersoll–Ross process. In *Proceedings of the Royal Society of London A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, page rspa20110505. The Royal Society, 2011.
- [6] N. Halidias: Constructing positivity preserving numerical schemes for the two-factor CIR model. *Monte Carlo Methods and Applications*, Vol. 21., No.4. pp. 313–323, 2015.
- [7] Griffeath, D. Introduction to Random Fields. *Denumerable Markov Chains. Graduate Texts in Mathematics*, Vol 40. Chapter 12., pp. 425-458, 1976.
- [8] Márkus, L., Kumar, A. Modelling Joint Behaviour of Asset Prices Using Stochastic Correlation. *Methodology and Computing in Applied Probability*, Vol.23., pp. 341-354, 2021.
- [9] Li, Haitao, Martin T. Wells, and Cindy L. Yu. A Bayesian Analysis of Return Dynamics with Lévy Jumps. *The Review of Financial Studies*, Vol. 21., pp. 2345–78, 2008.
- [10] Cape, J., Dearden, W., Gamber, W., Liebner, J., Lu, Q., Nguyen, M. L., Estimating Heston’s and Bates’ models parameters using Markov chain Monte Carlo simulation, *Journal of Statistical Computation and Simulation*, pp. 2295-2314, 2015.
- [11] Johannes, M., Polson, N., MCMC methods for continuous-time financial econometrics, *Handbook of financial econometrics*, Vol. 2., Chapter 13., pp. 1-72, 2010.
- [12] Hu, Y., Nualart, D., Zhou, H. Parameter estimation for fractional Ornstein-Uhlenbeck processes of general Hurst parameter. *Statistical Inference for Stochastic Processes* Vol. 22., pp. 111-142. 2019.
- [13] Eraker, B., Johannes, M., Polson, N., The Impact of Jumps in Volatility and Returns. *The Journal of Finance*, Vol. 58., pp. 1269–1300, 2003.